

Osmanlı Atinası ve düşünce tarihi ekseninde Kadı Mahmud Efendi'nin *Tarih-i Medinetü'l- Hukemâ* adlı eseri

Gülçin TUNALI KOÇ*

L 976 sene-
sinde kay-
bettığımız
kıymetli
tarihçimiz
Cengiz Orhonlu, ve-
fatından iki sene ön-
ce “Bir Türk Kadısı-
nın Yazdığı Atina
Tarihi (*Tarih-i Me-
dinetü'l-Hukemâ*)”
başlıklı bir makale
yayımlamıştı.¹ Eseri
tanıtan ve müellifi

Mahmud Efendi'nin yirmi yedi sene Atina kadılığı yapmış olan Mah-
mud Efendi olduğunu tespit eden Orhonlu'dan sonra bilebildiğimiz
kadarıyla *Tarih-i Medinetü'l Hukemâ* üzerine eğilen herhangi bir ta-
rihi olmamıştır.² Bu durumu, iki komşu ulus devletin o dönemlerde

* Makalenin yazım aşamasında desteklerini esirgemeyen Fikret Adanır (Boc-
hum Ruhr Ü.), Mehmet İpşirli (Fatih Ü.) ve İsmail Kara'ya (Marmara Ü.),
metnin bu hali almasında eleştirileriyle emeği geçen Günhan Börekçi
(Ohio State Ü.) ile Işık Tamdoğan'a (CNRS), Osmanlıca düzeltmelerden
ötürü Halit Özkan'a (Marmara Ü.), kitap ve makale temini konusundaki
yardımları için eşim Haşim Koç'a (Max-Planck Tarih Ens.) şükranlarımı
sunarım.

1 Bkz. Cengiz Orhonlu, “Bir Türk Kadısının Yazdığı Atina Tarihi (*Tarih-i Me-
dinetü'l-Hukemâ*)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu
Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 2-3 (1973-4), s.119-136.

2 *Tarih-i Medinetü'l- Hukemâ* tarafımızdan neşre hazırlanmaktadır. Bu yaz-
maya atıflar için bkz.: Johann Strauss, “Ottoman Rule Experienced and Re-
membered: Remarks on Some Local Greek Chronicles of the Tourkokra-
tia”, *The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography*, Brill,
Leiden 2002, s.194-221; Machiel Kiel, “Atina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV, (İstanbul 1991), s. 74-76. Yunanlı tarihçi-
ler tarafından Mahmud Efendi ve eseri hakkında yapılmış herhangi bir çalış-
ma olmadığı bilgisini benimle paylaşan Evangelia Balta'ya (Yunanistan Ulu-
sal Araştırma Enstitüsü) teşekkür ederim.

aralarında varolan soğukluğa binaen Türk ve Yunan tarihçilerin çalışmalarında daha çok Yunanistan'ı bağımsızlığa taşıyan isyanlar üzerinde durmasına ve her iki ülkenin ortak kültür öğelerinin vurgulanmasından çok, çatışma alanlarının ön plana çıkartılmasıyla ilişkilendirebiliriz. İlk olarak Konstantinos N. Sathas tarafından yazılan 1869 tarihli *Tourkokratoumeni Hellas* kitabında rastladığımız negatif çağrışımları olan *Tourkokratia* tabiri,³ Yunanistan'daki Osmanlı devri söz konusu olduğunda kullanılan bir tabirdir. Osmanlı devri ise çoğunlukla sınıf yapısının basitleşmesi, ekonomik bozulma, siyasi ve hukuki haklardan mahrumiyet, etnik karışıklık, dini içe kapanma ve kültürün bayağılaşması ile kültürel izolasyona sebebiyet vermekle suçlanır.⁴ Aynı zamanda bu dönemle alakalı yapılan tarih çalışmalarının *Antikité*, Roma ve Bizans devri çalışmalarıyla karşılaştırıldığında son derece geri planda kaldığı ve bir nevi unutmak istedikleri bu 'baskı' dönemini inceleyen eserlerin de çoğunlukla Osmanlı belgeleri kullanılmadan kaleme alındığı bazı Yunan asıllı Osmanlı tarihçileri tarafından dile getirilmiştir.⁵ Türkiye'deki Osmanlı tarihçileri açısından ise, muazzam büyüklükteki Osmanlı mirası içerisinde bugün Yunanistan sınırları dahilinde kalmış bölgeler periferi (çevre) olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla incelenmeye değer bulunmamaktadır.⁶ Bu yazımız bütün bu sebeplerle, bir şekilde göz ardı edilmiş olan Mahmud Efendi'nin eserinin merhum Orhonlu'nun değinmediği yönlerini tanıtmaya, kitabı tarihsel bağlamına

3 Evangelia Balta, *Ottoman Studies and Archives in Greece*, ISIS Press, İstanbul 2003, s. 27.

4 Söz konusu söyleme bir örnek teşkil etmesi bakımından bkz. Speros Vryonis, Jr., "The Greeks Under Turkish Rule", *Hellenism and the First Greek War of Liberation (1821-1830): Continuity and Change*, ed. Nikiforos P. Diamandouros v. dğr., Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1976, s. 45-58. Bu iddialar sadece Yunanistan'a has değildir. Balkanlar'daki Osmanlı'dan kopan ulus devletlerin Osmanlı dönemiyle alakalı tarih yazımı için bkz. Fikret Adanır, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Balkan Tarih Yazımında Osmanlı İmparatorluğu", *Toplum ve Bilim*, sy. 83, (1999/2000), s. 224-240.

5 *Ottoman Studies and Archives in Greece*, s. 23-41; Vassilis Dimitriadis, "Ottoman Archive Materials in Greece", *Die Staaten Südosteuropas und die Osmanen*, ed. Hans Georg Majer, *Südosteuropa-Jahrbuch* (19), München 1989, s. 179-185; I.Theocharides, Th. Stavrides, "Yunanistan'daki Osmanlı Araştırmaları'nın Gelişimi", *Türkler*, ed. H.Celal Güzel v.dğr., Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, c. XV, s. 99-104.

6 Fariba Zarinebaf, Jack L. Davis, John Bennet, *A Historical and Economic Geography of Ottoman Greece: The Southwestern Morea in the 18th century*, American School of Classical Studies at Athens, Athens 2005, s.3

oturtma ve eserden hareketle Osmanlı fikir dünyasına dair çeşitli sorular sorma teşebbüsüdür. Kapsamlı bir araştırmaya giriş mahiyetinde olduğu için metnin kendisine yani Mahmud Efendi'nin kurgusuna, olaylara bakış açısına, şahsi yorumlarına ve kullandığı kaynaklara yönelttiğimiz soruların yanı sıra bunların Batılı seyyahlarla düşünürlere ait Atina anlatılarıyla karşılaştırılmasına dair değerlendirmelerimizi içermemektedir.

Orhonlu'nun otuz sene evvel tanıttığı *Tarih-i Medinetü'l Hukemâ*, on iki sene İstanbul'da medrese eğitimi almış Mahmud Efendi'nin 1738'de Anabolu/Napflion muhafızı olan Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya sohbet meclislerinde anlattığı Atina tarihine dair hikayeler üzerine kuruludur.⁷ Toplam 291 varaklık bir eser olan *Tarih-i Medinetü'l Hukemâ*'nın 234b'den sonraki kısmını Osmanlı devri ve 1687-1715 Venedik Osmanlı savaşları oluştururken, 8a-234b arasında Antik dönem Atina ve çevresinin tarihi anlatılmaktadır. Kitabın en önemli özelliği tek başına Atina tarihini konu edinmesidir. Muhtemelen Osmanlı literatüründe Theseus'tan ve diğer Atinalı yöneticilerden ilk bahseden eser de olan *Tarih-i Medinetü'l Hukemâ* ayrıca Antik döneme ait binalardan, adet ve geleneklerden, toplum yapısından da söz etmektedir. Yunan mitolojisinin önemli şahıslarından birisi olan Theseus aynı zamanda Atina'nın kurucu kahramanı olarak da kabul edilir.⁸ 13b'den itibaren detaylı bir şekilde Seseya olarak andığı Theseus'dan bahseden Mahmud Efendi, Theseus'un ölümünün ardından Atina'nın idaresinden sorumlu 'şahlar'ı sıralar ve 53a'dan 66b'ye kadar Süleyman Hakim olarak adlandırdığı yasa koyucu devlet adamı Solon'u ve icraatlarını anlatır.⁹ 99a'ya gelinceye değin Solon sonrası Atina yönetiminden ve Pers savaşlarından bahsettikten sonra 99a-106b arasında Atina'nın sosyo-ekonomisine ve kültürel dünyasına değinir. 106b'den 122a'ya kadar tekrar Pers savaşlarına dönen Mahmud Efendi, Pers savaşlarını müteakiben Perikliye/Perikles'in faaliyetleriyle Atina donanmasını, Eflatun ile Sokrat'ı anlatır ve 151b'den itibaren Atina-Sparta savaşlarını 190a'ya gelinceye değin

7 *Tarih-i Medinetü'l Hukemâ*, Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi no: 1411, y.2b. Muhsinzade Mehmed Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz. Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, Institute for the Study for of Languages and Culture of Asia and Africa, Tokyo 1976.

8 Theseus hakkında bkz. Henry J. Walker, *Theseus and Athens*, Oxford University Press, New York 1995.

9 Solon için bkz. Victor Ehrenberg, *From Solon to Socrates: Greek History and Civilization During the sixth and fifth centuries B.C.*, Methuen, London 1968.

ayrıntılılarıyla tasvir eder.¹⁰ 190a-209a arasını İskender Zülkarneyn'e ayırır, 223a'ya kadar Atina'daki adetlerden bahseder ve 223a'dan 232a'ya Konstantin zamanında Ayasofya'nın yapımını betimler. Bu şekilde Bizans devrine geçiş yapan Mahmud Efendi daha sonra Hz. Muhammed'in doğumuna değinir ve 233a'da seksen altı Bizans 'şahı'nın ardından kısaca Venedikliler'in Atina'yı yönetmesinden söz açar. 234b'den 291b'ye kadar Atina'nın fethinden başlayıp Venedikliler'in 1687 Atina kuşatması ve Mora'nın işgali sonrasında yapılan savaşlar, Mahmud Paşa'nın menakıbnamesiyle şehrin geri alınışını konu edinir. 1715 senesinde Mahmud Efendi'nin de bizzat katıldığı Şehit Ali Paşa komutasındaki sefer sonrası Mora'nın yeniden Osmanlı idaresine geçişiyle kitap sona erer.

Muhsinzade Mehmed Paşa'nın teşvikiyle daha önceden hazırlamış olduğu müsvedde halindeki eserini temize çeken ve 1738 senesinden sonraki bir tarihte bitiren Mahmud Efendi hakkında elimizde çok az bilgi mevcuttur. Öyle ki isminin Mahmud olduğunu dahi Cengiz Orhonlu tespit etmiştir. *Tarih-i Medinetü'l-Hukemâ* içerisindeki az sayıda otobiyografik bilgi kırtısından akrabalarının İstefe/Thebes, Eğriboz/Euboa ve Atina'da ikamet ettiğini, Fatih medreselerinde eğitim aldığını ve İstanbul'da bulunduğu senelerde evlendiğini çıkartabiliyoruz.¹¹ Mahmud Efendi, medrese eğitimi sırasında sarf, nahiv, âdâb, mantık ve tefsir okuduğunu belirtmiş, bunların yanısıra "... *Mustafa Efendi'den ve mümâileyhden ferâiz ve bi'l-cümle cüz'iyât, Hulâsa-yı Hesab ve rub'-ı dâire ve usturlab görülmüştür. Fıkıh ve hadis (266b) ve ma'âni nüshaları Bıçakçı Mescidi imamı Sofu Abdullah Efendi'den görülmüştür. Mutavvel ve Hayali ve Buhari ve Tefsir-i Kadı Ayasofya şeyhi Fazıl Süleyman Efendi'den tea'llüm olunmuştur ve Molla Cela(l) Devvâni ve İsbâti'l- Vâcib ve Hikmet'il-'Ayn ve Muhtasar-ı Müntehâları Yek-çeşm İsmail Efendi'den te'allüm olunmuştur...*" diyerek hocalarına ve aldığı diğer derslere değinmiştir. Ayrıca, okuyucuların karşılaşılabileceği eksikliklerden dolayı aldığı eğitimden bahisle şu şekilde özür dilemektedir: (3a) "...ve bilcümle zellât ve kusûr u kûsûrum sab(i)fe-i 'aybdan mahv buyrula ve 'ayn-ı 'inâyet-i nazar-ı celîlelerinde hüsn-i kabûl ile makbûle karîn buyurula. Bu fakîr-i pür-taksîrin fetva

10 Eski Yunan medeniyeti ve mitolojisi üzerine çok sayıda kaynak mevcuttur. Türkçe kaynaklardan bazıları için bkz. Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara 1947; Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim yay., İstanbul 2003; Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap ve Aka, İstanbul 1970.

11 *Tarih-i Medinetü'l Hukemâ*, y. 266a- 267b.

ve azm meslekim olub 'ilmihâlim (3b) olan fıkub ve hadis ve tefsir iştiğali evkâtım isti'ab eylediğinden, kitâb inşa meslekine kemâl-i iştiğal müyesser olmadı. Ancak hünerverân-ı irfândan dahi mes'ûlum oldur ki, tercemede te'lif eylediğim elfâzda ve nazm olunan edâlarda vâki' olan kusûr u kusûru tashîh buyurub gaflet ve nisyânımız 'afv buyuralar...". Kadı Mahmud Efendi hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmak için arşiv araştırmasına ihtiyaç vardır ve bu yöndeki çalışmamız sürmektedir.

Mahmud Efendi'nin yirmi yedi sene (1688-1715) kadılık yaptığı dönemde Atina, *philhellenism* henüz bir furyaya dönüşmediğinden, Avrupalı seyyahlarca yeni yeni ziyaret edilen bir şehirdir.¹² J. J. Winckelmann (1717-1768) günümüzde de hâla etkisini sürdüren Yunan sanatının mükemmelliği savını ortaya attığı *Gedanken über die Nachahmung der Griechischen Werke in der Mahlerey und Bildbauer-Kunst* (1755) ve *Geschichte der Kunst des Altertums* (1764) başlıklı eserlerini henüz kaleme almamış,¹³ İngiltere'de Dilettanti Cemiyeti (1734) kurulmamış,¹⁴ Roma İmparatorluğu yerine Atina demokrasi-

12 *Philhellenism* ve Yunanistan'ın yeniden keşfedilmesiyle alakalı olarak bkz. Terence Spencer, *Fair Greece, Sad Relic: Literary Philhellenism from Shakespeare to Byron*, Octagon Books, New York 1973; Gourgouris Stathis, *Dream Nation: Enlightenment, Colonization, and the Institution of Modern Greece*, Stanford University Press, Standford 1996; Fani-Maria Tsigakou, *The Rediscovery Of Greece: Travellers and Painters of the Romantic Era*, Thames and Hudson, London 1981. Fransız seyyahların anlatıtlarındaki Türk ve Yunan imgeleri hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Arzu Etensel İlden, *Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar: 19.yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Yapıtlarında Karşılaştırmalı Türk ve Yunan İmgesi*, Boyut Kitapları, İstanbul 2000.

13 Arkeoloji biliminin kurucularından birisi olarak da kabul edilen J.J. Winckelmann üzerine birçok makale ve kitap mevcuttur. Winckelmann'ın Yunan sanatıyla ilgili söylediklerinin Almanya'daki etkileri için bkz.: Esther Sophia Sünderhauf, *Griechensehnsucht und Kulturkritik: die deutsche Rezeption von Winckelmanns Antikenideal 1840 - 1945*, Akademische Verlag, Berlin 2004; Ludwig Uhlig, *Griechenland als Ideal: Winckelmann und Seine Rezeption in Deutschland*, Narr, Thübingen 1988.

14 'Sanat sever' İngilizlerin kurduğu Dilettanti Cemiyeti 1751'de ressam Nicholas Revett ile mimar James Stuart'ı Atina'ya göndermiş, ikilinin Atina'daki tarihi eserlerin tanıtımlarını ve ayrıntılı çizimlerini içeren eserleri ilk olarak 1762'de *The Antiquities of Athens, Measured and Delineated* başlığıyla yayınlanmıştır, bkz.: A.A.M. Kinneging, *Aristocracy, Antiquity and History: An Essay on Classicism in Political Thought*, Doktora tezi, Leiden, 1994, s. 102.

si ön plana çıkartılmamıştır.¹⁵ Tarihi kalıntılar arasında Türklerle Rumların ve az sayıdaki Arnavutla Katolik nüfusunun birlikte yaşadığı, camileri, hamamları, çarşıları, kahvehaneleriyle bir Doğulu taşra kasabası görünümündedir.¹⁶ Bu Doğu imgesini resmederken Richard Chandler Atina sokaklarının ne kadar düzensiz (*irregular*) olduğunu da belirtir.¹⁷ Varolan Fethiye Camii, Bey/Eski Cami; Bey, Hacı Ali ve Âbid Efendi hamamları, İbrahim Efendi ile Hüseyin Efendi tekkelerinin yanı sıra; 1687'deki Venedik kuşatması sırasında isabet alan ve depolarındaki barutun infilakı ile bir kısmı harap olan Parthenon'daki İçkale Cami yerine 1700 senesinde yeni bir cami inşa edilmiş, 1721'de Hacı Mehmed b. Osman tarafından bir medrese, 1743'de bir Bektaşî Tekkesi ve 1763'te de halen ayakta olan Mustafa Ağa Camii ile tahminen aynı yüzyılda Rüzgar Kulesi'ni (Aerides) semâhane olarak kullanan bir de Mevlevî tekkesi yapılmıştır.¹⁸ Şehir 1645'te Kızlar Ağası'na bağlanmış, bu durum 1760'ta pâdişâh mülkü sayılmasına kadar sürmüştür. Evliya Çelebi, "...*bu şehri gelüb görmeyen seyyâh-ı 'âlem cihân-bînim demesin*" diyerek övgüyle bahsettiği Atina'yı 1667 tarihinde ziyaret etmiş ve şehir hakkındaki hayranlığını şu sözlerle dile getirmiştir: "...*eyle bir hûb u merğû(b) şehri-âbâdândır kim refî'u'l- bünyân ve halkı 'azîmü'l- kân bir dâr-ı diyârdır kim rûy-ı 'arzda vâki' olan 'acâ'ibât u garâ'ibâtu'd-debrden her ne kadar musanna'ât eşyalar var*

15 Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, Yale Univ. Press, New Haven & London 1981, s.189-192. Batı düşün ve sanat dünyasında ilginin Roma'dan Atina'ya kayması konusunda Amerika Birleşik Devletleri başı çekmektedir. Bu durum, A.B.D'de kıta Avrupası'ndan farklı olarak monarşiye dayalı bir siyasi düzenin kurulmamasına, dolayısıyla Atina demokrasisinin ön plana çıkartılmasına bağlanmaktadır, bkz. Caroline Winterer, *The Culture of Classicism: Ancient Greece and Rome in American Intellectual Life 1780-1910*, The John Hopkins Univ. Press, Baltimore & London 2002, (özellikle) s. 49-67.

16 Demetrios Sicilianos, *Old and New Athens*, trans. Robert Liddell, Putnam, London 1960; Molly Mackenzie, *Türk Atinası: Unutulan Yüzyıllar : 1456-1832*, çev. Mehmet Harmancı, Aksoy yay., İstanbul 1999; yüzyıllara göre Atina'yı ziyaret eden seyahatçileri takip edebilmek için bkz. Shirley Howard Weber, *Voyages and Travels : Catalogues of the Gennadius Library*, The American School Press, New Jersey 1952.

17 Richard Chandler, *Travels in Asia Minor and Greece.*, Clarendon Press, Oxford 1825, c. I, s. 42.

18 E.Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk*, yay. haz. Aydın Yüksel v.dğr., İstanbul Fetih Derneği, İstanbul 1982, s. 182-185 ve Semâi Eyice, "Atina", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV, (İstanbul 1991), s. 76-79.

ise bu şehir-i ma'mûrede mevcûddur.”¹⁹ Kadı olarak İstanbul'da kalamayışına ve Atina gibi gözden irak yere kadı olarak atandığına üzülen Mahmud Efendi akabinde yirmi yedi sene şehirde kadı olarak bulunuşunu 267.ci varağın ön yüzünde şöyle açıklar: “*âb u havasının letâfeti ve ahâlisinin muhabbet ve meveddeti 'avdet-i Asitâne-yi sa'âdetnümâ heveslerini terk ettirdi.*”²⁰

1750'de, yani Mahmud Efendi'nin eserini tamamlamasından yaklaşık on yıl kadar sonra, Charles Rolin'in on altı ciltlik *Histoire ancienne* adlı eserinin A. Kagkellarios tarafından Yunanca'ya çevrilip yayımlandığını görürüz. Bu teşebbüs, Ortodoks dünya algısının hâkim olduğu Yunan zihniyetindeki tarihsel zaman ve geçmiş tasavvurunun değişiminde, yani kökenlerini antik Yunan medeniyetinde aramaya başlamasında köşe taşlarından birisi olarak kabul edilir.²¹ Aynı zamanda Venedik, Padua ve Leibzig gibi şehirlerde eğitim almış ve ülkelerine döndükten sonra özellikle Viyana gibi Avrupa şehirlerindeki zengin Rum tüccarların Rumca konuşulan yerlerde açtıkları okullara yönetici olarak atanan Rum aydınlarının,²² Avrupa'daki düşünce akım-

19 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 numaralı Yazmanın Transkripsiyonu- Dizini*, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003, c. VIII, s. 113.

20 Osmanlı döneminde Atina şehri üzerine çok az eser mevcuttur ve bunlar da genelde Batılı seyahatlerin anlatıları üzerine bina edilmiştir. Yunanca kaynaklar kullanılarak yazılmış söz konusu döneme ait Atina tarihiyle ilgili D. Gr. Kampourglous ile Th. N. Philadelphus'un çalışmaları mevcuttur. Bu kitapların tanıtımı için bkz. William Miller, “Athens in the years 1775-95”, *The Journal of Modern History*, vol.4, n.2, (June 1932), s. 297-8. Genel olarak Balkan tarihiyle alakalı Osmanlıca kaynakları tanımak için bkz. Mehmet Hacısalihoğlu, “Osmanische Quellen zur Balkangeschichte: Versuch einer Übersicht über die Bestände des Zentralarchivs in Istanbul und weiterer osmanischer Archive”, *Südosteuropa von vormoderne Vielfalt und nationalstaatlicher Vereinheitlichung: Festschrift für Edgar Hösch*, ed. Konrad Clewing, Oliver Jens Schmitt, R. Oldenbourg Verlag, München 2005, s. 35-86.

21 Paschalis Kitromilides, “Cultural Change and Social Criticism: the Case of Iossipos Moisiodax”, *Enlightenment, Nationalism, Orthodoxy: Studies in the Culture and Political Thought of South-eastern Europe* Pergamon Press, Aldershot 1989, 667-676, s. 667.

22 Adamantios Korais (1743-1833)'in etkisi için bkz. Maria Vassilaku-Mantuvalu, *Adamantios Korais (1748 - 1833), der Verfasser der Schrift "Die griechische Nomarchie oder Rede über die Freiheit, von einem Anonymen Griechen, in Italien 1806" - die ideologische Begründung des neuen Griechentums (im 18. und 19. Jahrhundert)*, Doktora tezi, Humbolt Univ., Berlin 1984.

larından etkilenmiş bir müfredat uygulamaları sonucu söz konusu bölgelerdeki düşün dünyasında belirli bir reform meydana gelmiştir.²³ Bu gelişmeler daha sonra Yunanistan'ın bağımsızlığına yol açacak önemli etkenlerden biridir.²⁴ Örneğin, Fenerli beylerle birlikte bahsi geçen tüccarların Rum cemaati üzerindeki etkilerini artırmaları özellikle eğitim alanında Patrikhane'nin gücünü zayıflatmış ve Kilise'den bağımsız bir aydın tipinin oluşmasını sağlamıştır.²⁵ Yunan İsyanı'na dönüşecek olan bütün bu gelişmelerin belli belirsiz ayak seslerinin duyulmaya başladığı ve Yunan Aydınlanması (1750-1821) olarak adlandırılan dönemin hemen arifesindeki bir ortamda Mahmud Efendi'nin iki Rum rahipten yardım alarak Antik Yunan tarihine dair bir eser kaleme alması neye işaret ediyor olabilir? Yüzyıllar boyunca Ortodoks Kilisesi tarafından pagan olarak nitelendirilmiş bir tarihi kapsayan Mahmud Efendi'nin anlatımına Sotiryadis ile Klerides isimindeki rahiplerin yardım etmiş olmalarını nasıl değerlendirmeliyiz? Yüceltici bir kimlik olarak söz konusu dönemin benimsenmesi yukarıda bahsettiğimiz gibi Avrupa'da *philhellenism* etkisiyle beraber biraz daha sonraki tarihlere

23 Yunan düşüncesinde yaşanan canlanma hakkında G.P.Henderson, *The Revival of Greek Thought. 1620-1830*, State Univ. of New York Press, Albany 1970; on sekizinci yüzyılda Rum ilim adamlarının seyahatlerini anlamak için Manolis Pationitis, "Scientific Travels of Greek Scholars in the Eighteenth Century", *Travel of Learning: A Geography of Science in Europe*, ed. Ana Simónes v.dğr., Kluwer Academic Publishers, Dordrecht vd. 2003, s. 47-76; Avrupa'daki Rum tüccarların etkisi için Deno J. Geanakoplos, "The Diaspora Greeks: The Genesis of Modern Greek National Consciousness", *Hellenism and the First Greek War of Liberation (1821-1830): Continuity and Change*, ed. Nikiforos P. Diamandouros v. dğr., Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1976, 59-78; ve Venedik'teki Rum basımevlerinin kültür hayatına etkisi bağlamında bkz. Georg Veloudis, *Das Griechische Druck-und Verlagshaus "Glikis" in Venedig (1670-1854)*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1974.

24 Bu konuda çok geniş bir literatür mevcuttur, Türkçe eserler için bkz. Herkül Millas, *Yunan Ulusu'nun Doğuşu*, İletişim yay., İstanbul 1994; Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İletişim yay., İstanbul 1997.

25 Fenerli beyler için bkz. A.A. Pallis, *The Phanariots. A Greek Aristocracy under Turkish Rule*, London 1951 ve Christine M. Philliou, *Worlds, Old and New: Phanariot Networks and the Remaking of Ottoman Governance in the First Half of the Nineteenth Century*, Ph.D. Thesis, Princeton Ü., 2004. Ayrıca pozitif bilimlerin Yunan düşünürler tarafından 'özümser' veya 'red eder' tutumu hakkında bkz. Costas Gavruoğlu v.dğr., "The Sciences in the Greek Speaking Regions during the 17th and 18th centuries. The Process of Appropriation and the Dynamics of Reception and Resistance", *Archimedes*, sy. 2 (1997), s. 41-72.

tekabül ediyor olsa da bu durumu Antik Yunan'a ilginin erken bir göstergesi sayabilir miyiz? Araştırmamızı derinleştirmeden ve başka savlara desteklemeden böyle bir sonuca varmamız imkansızdır. Fakat yine de iki rahibin Mahmud Efendi'ye yardım ederken eski Yunanca, Latince ve 'Frenk dillerindeki' kitaplara başvurmuş olmaları dikkate değer bir husustur.²⁶

Diğer yandan, bahsi geçen iki rahibin yanı sıra Yanyalı Esad Efendi'nin maiyetinde Aristoteles'in *Fizika*'sının çevirisine yardımcı olan Karabet veled-i Spatroti²⁷ ve Karmina veled-i Spandonioğlu,²⁸ İstanbul'un fethinden sonra Fâtihten Sultan Mehmed'in sarayında bulunan Bizanslı düşünürler,²⁹ Hüseyin b. Cafer'e (Hezarfen) (ö.1691) ve Ebubekir Behram ed-Dımeşki'ye (ö.1691)³⁰ eserlerini hazırlarken Yunanca ve Latince çevirilerde yardım eden dragoman Panayotis Nikusios (1613-1673)³¹ ile Alexandros Mavrokordatos (ö.1709)³² yanında Osmanlı düşün dünyasına katkıda bulunan zimmî kökenli tebaadan başka kimler vardır? Yine onsekizinci yüzyıldan Chrysanthos Notaras (1663-1731), Iosepas Mysiodax (1725-1800), Demetrios

26 Genel bir ön fikir vermesi açısından Rönesans'ta okunan Yunanca ve Latince eserler hakkında bkz. Anthony Grafton, *Commerce with the Classics: Ancient Books and Renaissance Readers*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 1997.

27 Mahmut Kaya, "XVIII. Yüzyılda Grekçe'den Yapılan Tercüme ve Es'ad Efendi'nin Fizika Tercümesi Üzerine Bazı Tespitler", *Felsefe Arkivi*, sy. 28 (1991), s. 183-191.

28 Salim Aydüz, "Lâle Devri'nde Yapılan İlmî Faaliyetler", *Divan İlmî Araştırmalar*, sy. 3 (1997/1), s. 151.

29 Fâtihten Sultan Mehmed'in çevresindeki Bizanslı düşünürlerle alakalı olarak Julian Raby, "Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium", *Dumbarton Oaks Papers* 37 (1983), s.15-62; Anna Akasoy, "Die Adaptation byzantinischen Wissens am Osmanenhof nach der Eroberung Konstantinopels", Carsten Kretschmann, Henning Pahl, Peter Scholz (ed.), *Wissen in der Krise*, Institutionen des Wissens im gesellschaftlichen Wandel, Berlin 2004, s. 43-56; Pedro Badenas, "The Byzantine Intellectual Elites at the Court of Mehmet Fâtihten. Adaptation and Identity": <http://www.filol.csic.es/departamentos/bizantinos/mehmet.html>.

30 Fikret Sarıcaoğlu, "Cihânnümâ ve Ebubekir b. Behrâm ed-Dımeşki-İbrahim Müteferrika", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 121-142.

31 Heidrun Wurm, *Der Osmanische Historiker Hüseyin b. Ga'fer, genannt Hezarfen, und die Istanbuler Gesellschaft in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg 1971, s. 39-41, 91.

32 Nestor Camariano, *Alexandre Mavrocordato, Le Grand Drogman: Son Activité Diplomatique*, Institute for Balkan Studies, Selanik 1970.

Katartzis (1720-1807) ve Evgenios Voulgaris (1716-1806) gibi ilim adamlarının ve yeni açılan akademilerde yetişen öğrencilerin Osmanlı fikir dünyasına katkıları nelerdir ve Müslüman alimlerle etkileşimleri ne düzeyde gerçekleşmiştir?³³ Tek tip bir *homo Ottomanicus*'un³⁴ varlığından söz edemesek de Osmanlı hakimiyetindeki geniş coğrafyada hangi ortak ilmi ve kültürel kodlar söz konusudur? Ayrıca Mahmud Efendi gibi Anadolu dışında yetişen şahısların imparatorluğun her bir köşesindeki birikimi İstanbul'a aktarma konusundaki katkıları nelerdir? Mutasavvıfların, müderrislerin, talebelerin, dervişlerin *dâru'l-İslam* içindeki bağlantılarından³⁵ öğrendiğimiz ne kadar fazlaysa, Osmanlı toprakları içerisinde yetişen zimmî ilim adamlarının kendi kültür dünyaları ve Avrupa içindeki hareketliliğinden de öğreneceğimiz çok şey olduğu muhakkaktır.

Aynı şekilde Mahmud Efendi'yi on yedinci yüzyılın sonundan itibaren gözlemlenen bereketli ortam içinde değerlendirebilir miyiz? Müneccimbaşı Derviş Ahmed b. Lütfullah (ö. 1702), Buhurizâde Mustafa (İtrî) (ö.1712), Naima Mustafa Efendi el-Halebî (ö.1716), Nazmîzade Hüseyin Murtaza b. Ali (ö.1720?), Osmanzâde Taib (ö.1724), İsmail Hakkı Bursevî (ö.1725), Belîğ İsmail b. İbrahim el-Bursevî (ö.1729), Nedim (ö.1730), Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî (ö.1732), Es'ad b. Ali b. Osman el-Yanyavî (ö.1736?), Raşid Mehmed Efendi (ö.1735), Seyyid Vehbi (ö.1736), Mirzâzade Salim Efendi (ö.1743), İbrahim Müteferrika (1674-1745), Çelebizâde Asım (ö.1760), Ebu Sa'id Muhammed el-Hadimi (ö.1762), Koca Ragıb

33 On yedinci yüzyılda Güney Doğu Avrupa'daki *zimmî* düşünürler için bkz. Virgil Cândea, "Les intellectuels du Sud-Est européen au XVIIe siècle", *Revue des études sud-est européennes*, sy. VIII (1970/2), s. 181-230 ve (1970/4), s. 623-668. 19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı Rumları'nın Osmanlı kitâbiyatına katkıları üzerine bkz. Johann Strauss, "The *Millets* and the Ottoman Language: The Contribution of Ottoman Greeks to Ottoman Letters (19th-20th centuries)", *Die Welt des Islams*, sy. 35 (1995/2), s. 189-249.

34 Meropi Anastasiadou ve Bernard Heyberger (ed.), *Figures Anonymes, Figures d'élite: pour une Anatomie de l'Homo Ottomanicus*, İsis yay., İstanbul 1999.

35 On sekizinci yüzyılda yaşamış bir Osmanlı aliminin *network*leri için bkz. Yaşar Sarıkaya, *Abu Sa'id Muhammad al-Hadimi (1701-1762) Netzwerke, Karriere und Einfluss eines osmanischen Provinzgelehrten*, Verlag Dr. Kovac, Hamburg 2005; İslam dünyasına *network* analizlerinin uygulanması konusunda bkz.: Roman Loimeier (ed.), *Die islamische Welt als Netzwerk: Möglichkeiten und Grenzen des Netzwerkansatzes im islamischen Kontext*, Ergon Verlag, Würzburg 2000.

Paşa (ö.1765), Tanburi Mustafa Çavuş (ö.1770), Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö.1780) ve Şeyh Galib (ö.1799) gibi alimlerin, şairlerin ve bestekârların yaşadığı onsekizinci yüzyılda ayrıca tıbbî konularda da tercüme meydana getirilmiş³⁶ ve Sultan III. Ahmed (1703-1730) tarafından Avrupa'ya ilk Osmanlı elçisi gönderilmişti.³⁷ Bütün İslam coğrafyasının aynı yüzyıldaki fikri hareketliliğini de hesaba katarsak,³⁸ Mahmud Efendi'nin toplam on dört sene kaldığı, daha sonra da ziyaret ettiği İstanbul'da ve hac farızası için gittiği Hicaz'da mevcut entelektüel dolaşım ile irtibata geçmemiş olma ihtimali çok düşüktür. Bütün bunların sonucunda ortaya çıkan ise Osmanlı dünyasındaki bilinen ilk Antik Atina tarihidir. Tanzimatla başlayan Batı etkili edebiyattaki Yunan ve Roma tarihiyle mitolojisine değini sürecinden önce yazılmış olan³⁹ Mahmud Efendi'nin bu özgün eserini; İskendernâmelerden,⁴⁰ 'peygamber'leştirilmiş filozoflardan ve hükemâdan,⁴¹ Evliya Çelebi'nin Atina anlatısından,⁴² Katip Çelebi'nin *İrşâdü'l-Hayara*'sından,⁴³ Hüseyin Hezarfen'in ve Münecimbaşı Derviş Ahmed'in tarihlerindeki Yunan tarihinden⁴⁴ kopuk bir bağlamda ele alamayacağımız ortadadır.

36 Mükerrerem Bedizel Zülfikar Aydın, "18. Yüzyıla Ait Türkçe 'Müfredat' Kitapları ve Türk Tıp Tarihinde Yeri", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 7 (1998), s. 55-168.

37 Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, yay. Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara 1968.

38 İstanbul ve Anadolu dışında on sekizinci yüzyıl İslam coğrafyasındaki genel ilmî hareketlilik ve "Islamische Aufklärung/Islamic Enlightenment" tabiri etrafındaki tartışmaların genel bir özeti için bkz. Stefan Reichmuth, "Arabic Literature and Islamic Scholarship in the 17/18th century: Topics and Biographies", *Die Welt des Islams*, sy. 42 (2002/3), s. 281-88.

39 Melin Has-Er, *Tanzimat Devrinde Latin ve Grek Antikitesi ile İlgili Neşriyat (1254-1300)*, basılmamış bitirme tezi, İstanbul Univ.Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 1962.

40 İskendernâmeler'e ilk dikkatimi çeken Christoph K. Neumann'a (İstanbul Bilgi Ü.) burada teşekkürü borç bilirim. Ahmedî'nin İskendernâmesi için bkz.: Ahmedî, *İskender-nâme: İnceleme-Tıpkıbası* haz. İsmail Ünver, TTK, Ankara 1983.

41 Dursun Ali Tokel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçağ yay., Ankara 2000, s. 415-426.

42 Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, c. 8, s.117-123.

43 Mehmet Aydın, "Katip Çelebi'nin İrşâdu'l-Hayara Adlı Eseri", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985*, Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul 1985, c. III, s. 95-100.

44 Bernard Lewis, "The use by Muslim Historians of non-Muslim sources" *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis, P. M. Holt, Oxford Univ. Press, London 1962, s. 180-191.

Bütün bunların ışığında, Mahmud Efendi'nin Atina anlatısının hem varlığıyla hem içeriğiyle bizlere pek çok soru sorma imkanı sunduğunu ve Osmanlı fikir dünyasına dair bakış açımızı derinleştirmeye katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Son olarak Mahmud Efendi'nin üslubuna ve Atina hakkında söylediklerine bir örnek teşkil etmesi bakımından, Atina'nın coğrafi konumundan bahsederek başladığı ve Theseus'un hikayesinin ön safhalarına gelene değin şehir hakkında yazdıklarının içeren *Tarih-i Medinetü'l Hukemâ'*ya giriş mahiyetindeki 4b-10b arasındaki sayfalarla alıntılarla sözlerimizi sona erdiriyoruz.

(4b) dest-i İslam'a gelince Atina'da vâkı' kudemâ ahvâlini tafsil en Mora ahvâlini icmâlen müştemil Efrenc ve Latin ve Yunan ve Rumi tarihlerinden müntehab ve mesbûk bi'l misl olmayan bir tarihin terceme ve cem' u tedvînine 'azîmet olunub Hakk celle ve 'âlâ hayr ile itmâmın nasîb ve müyesser eyleye. Ve mezbûr hukemânın ittifâkı böyledir ki Atina kal'ası Rumelinin vasatındadır ve mezbûr kal'anın maşrık tarafından Eğriboz cezîresi vâkı' olub ve cenûb tarafından Akdeniz cezîreleri vâkı' olub ve şimâl tarafında Rumeli vâkı' olub ve gurûb tarafında Mora vâkı' olmuşdur. Ve mezbûr kal'a bir sagîr taş tepe üzerinde ve mezbûr kal'anın cevânib-i erba'asında cirmi dört yüz yetmiş kulaçdır ve metîn ve müstahkem ve 'acîb u garîb binâlarının asârı bâkidir ve kapusu tarîki beş kat kal'a olub beş kapudan mürûr etmeyince derûn-ı kal'aya duhûl kâbil değildir ve gâyet metîn ve sarb kal'adır kaç de'fa feth oldu ise eman ile feth olub ve kılıç ve yür(ü)yüş ile fethi müyesser olmadı ve gâyet ile metîn (5a) olmağın kadimde Rum melikleri nukûd ve cevâhir ve zî kıymet eşyalarını mezbûr kal'aya emânet vaz' ederlerdi. Ve mukaddemâ mezbûr kal'anın ismi Akropoli tesmiye olunub varoşun ismi Atina tesmiye olunmuş idi ve lisan-ı Rûmîde Akropoli ma'nâsı tepe üzerinde bina olunmuş kal'a demektir mürûr-ı eyyâm ile varoş gâyet kebir olmağın varoş ismi galebe edüb kal'aya ve varoşa bi'l-cümle Atina tesmiye olundu ve Atina'nın âb u havası letâfetinden nâşi emrâz u eskâmdan ahâlisi masûn 'ömr-i tavil ile mu'ammer oldukları cihette kesret-i tenâsül ile kal'anın cevânib-i erba'ası bir mertebe varoş tevessü' olundu ki cevânib-i erba'ası sekiz sa'at devr eder idi ve zî kudret olduklarından mezbûr varoşu kargir ve metîn binalar ile mahsûn etmişler idi ve mezbûr varoşun nihayet bulduğu etrâf bu vechile ta'dâd olunub ta'yîn olmuşdur. Derya cânibinden nihâyet bulduğu mevâzi'-ı Ejder limanı berya ve leb-i derya bi'l-cümle ve Ayo Kozma nâm mevzi'â varınca ve berren Deli dağ etekleri bi-l cümle(5b) ve Koçbaşı manastırı ve İncili Çavuş ve Hızır İlyas tepesi ve Batısa ve Sepula tesmiye olunan bağçeler ve zeytinlar arsarları bi-l cümle yine Ejder limanına varınca mezbûr varoş nihâyet bulmuş imiş ve ol mevâzi' bi-l cümle

ma'mûr idi ve hâlâ mevâzi'-i mezbûrede eser-i binalar bâkîdir ve cevânib-i erba'ası bağ ve bağçe vefret üzre olub ve enhâr-ı câriye kesretle müzeyyen olub ve ahâlisi âb u hava letâfetinden nâşi ezkiyâ ve müdrük olub ve 'ilm u ma'rifet tahsilinde olanlar fâiku'l-akrân olub ve erbâb-ı sanâyi maharet-i kesîre ile meşhûr olub ve ehl-i tüccar kesb ü ticâretlerinde mecd ve sâ'î olmağın dâima ribhdan hâli olmayub ve askerî tâifesi harb u darb âletlerin isti'mâlinde mahâret üzere olub ve cenk vakitlerinde gâyet cesaretleri izhârıyla ekseriya düşmanlarına galebe üzere olub bi'l-cümle evsâf-ı pesendide ile ahâlisi meşhûrlar idi ve kadîmü'l-eyyâmda ümera ve hâkimleri âhardan olmayub (6a) Atina ahâlisinden müstahikk-ı hükm u velâyet olanlar nasb olunurdu. Nice duhûr u sinîn-i vâfire aslâ âhar pâdişâha tâbi' olmadılar ve valileri ve hâkimleri fevt olmayınca yahud kendülerden 'azli mucib bir fi'l-i kabîh sudûr itmeyince âhar vali ve hâkim nasb olunmazdı. Nice sinîn u duhûr böyle olub ba'dehu on senede bir vali tebdîl eder oldular; ba'dehu nice sinîn u duhûr mürûrunda senede bir vali nasb eder oldular; ba'dehû zuhûr edüb umûr-ı 'ammeye ittîlâ'ı ve nizâm-ı memlekete iktidârı olan feylesof-ı hukemâdan senede on hâkim nasb eder oldular; ba'dehû beher sene ellîşer hâkim nasb eder oldular; ba'dehû şehri mezbûr kemâl bulub cevânib-i erba'ası sekr-i şenâ'at devr eder oldukda Sokrât ve Eflâtun vakitlerinde beher sene hukemâdan beşer yüz adem telhis olunub umûr-ı 'amme için müdebbir ü hâkim nasb olunurdu. İskender-i Zü'l-karneyn devrine gelince bu makûle tasarrufu hükümetleri mütemâdi olmuşdur ve İskender yanında olan (6b) Aristotâlis vesâir hukemânın ekseri Atina'da te'allüm ü tahsil-i 'ilm ve kesb-i ma'rifet etdikleri ecilden Atina'yı dâimâ hıfz u sıyânet üzere olub İskender'e Atina'yı dest-râzlık etmeğe mâni' olub tecâvüz etdirmezlerdi ve İskender asrında dahi kendüleri istiklâl-vâr idi ve müddet-i mezbûrede berren kırk bin ceng eri müretteb hâzır u müheyyâ askerleri mevcûd olub ve behran yigirmi bin yigirmi bin gemiciden gayrı hâzır olub iki yüz mükemmel ve müretteb cenk sefâyini müheyyâ idi ve hükümetleri berren bi'l-cümle Rûmeli'ne ve İslambol yerinde ol vakitte Viserandiyu nâmında bir küçük kasaba olub bu sûret ile hısn-ı İslambol binâ olunmuş değil idi ve dahi Karadeniz derûnunda Minkaliya nâm mahalle dek Atina hâkimi hükm eder idi ve bahren bi'l-cümle Akdeniz cezîreleri Mesina ve Girit ve Kıbrız deryaları muhit oldukları cezîrelere bi'l-cümle Atina hâkimi hükmederdi ve kudret-i kesîre ile miknet sahibi olan azîmü's-şân pâdişâhlar ile cenk etmişlerdir hat-ta Acem şahlarından Behmen bin İsfendiyar ile ve seraskerleriyle 'azîm cenkler (7a) eylemişlerdir. Seraskerlerine bir kere berren ve bir kere bahren Atina askeri galebe eylemişlerdir velâkin Behmen şâh iki defa bi-nefsihî Atina üzerine ahz-ı intikam için gelüb Atina şehrini ve

kal'asını hedm ü harâb eylemişdir ve Atina hâkimi malik olduğu kılâ' u kasabâtı ve cezîreleri feth edüb kendüye teba'iyet etdirmişdir, inşâallahu te'ala mahallinde icmâliyle tafsîl olunur. Ve İskender devrinden sonra Roma pâdişâhı Atina`ya galebe edüb zabt u tasarruf etmişdir ve ba'dehû İspanya Kralı galebe edüb zabt u tasarruf etmişdir ve ba'dehû İspanya yedinden pâdişâh-ı heft ve kişver u şehinşâh-ı bahr-i berr hazret-i fâtihi ekber İslambol fâtihi Sultan bin Sultan Mehemmed ibn-i Murad Han tayyeballâhu serâhuma ve ce'ale el-cennete mesvâhuma asker-i nusret-şi'âr ile veziri Mahmud Paşa Atina üzerine gelüb 'inayet-i subhânîyle mu'cize'-i Muhammedî ve şevket-i mücâhidîn-i 'Osmanî Atina keferesinin kulûblarını ru'b-ı azîm ilka edüb (7b) ve lâ-'ilâc olub sada-yı emâmı pey-veste-yi âsumân edüb bilâ-harb u kıtâl Atina kal'asının miftâhlarını vezir-i âsaf-nazîre teslim eylediler, inşâallahurrahmân icmâliyle tafsîli beyân olunur. Ve ba'dehû bin doksan altı senesinde merhûm ve mağfûr Sultan Mehemmed bin İbrahim Han asrında ihtilâfât-ı kesîre ve nizâm-ı memlekete ihtilâl ve beyne'r-rü'esâ muhabbet ü meveddet in'idâmından nâşî milel-i kefere her taraftan baş kaldurub her bir millete başka asker ve serasker ve sefer iktizâ eylediğinden Venedik keferesiyle barışık iken mel'un Mora cânibi hâlî bulmağın nakz-ı 'ahd edüb Mora üzerine sefer edüb taraf-ı sultâniden Mora cezîresini eyüce tedârik ve muhâfazasını ve şerr-i a'dâdan kemâ yenbağî istihlâs mümkün olmadığı ecilden Venedik cumhûru iki senede bi'l-cümle Mora cezîresini Benefşe`den mâ'âda alub ba'dehû bin doksan sekizde gelüb gaflet ile Atina`yı dahi alub altı ay derûnunda meks etmedin Eğriboz ve İstefe (8a) muhâfazasında olan guzât-ı muvahhidîn iki cânibden hücum edüb Atina kal'ası varoşundan Venedik melâ'inini kaçırdılar. Ba'dehû yüz bir senesinde müstahfaz ve müretteb asker ta'yîn olunub Köprülüzâde merhûm Mustafa Paşa sadâreti vaktinde Atina zabt olunub ve evkât-ı hamse ve ikâmet-i cum'a merhum tâbe serâhu Sultan Süleyman bin Sultan İbrahim üzerine hutbe okunmuşdur. Buraya gelince tahrîrâtımızdan kahr-ı dest-asâ Atina târihiyçün 'ilm-i icmâli hâsıl olur. Ba'dehû tafsîl-i icmâliyyete şürû' olundu, Hakk celle ve alâ hayr ile itmâmın nasîb ü müyesser eyleye. Zikri sebkat eden beylerin ve hükemâların her biri Atina`da kaçır sene vilâyet ve hükümet etdikleri ve zamân-ı hükümetlerinde vâki olan vakâyâ ve 'acâyib ü garâ'ibâtı mehmâ emken beyâna şürû' olundu. Ve tevârih-i Efrenc ve Yunan ve Latin ve Rûmî kitâblarında takrîr u beyân-ı tercümânımız olan Papa Koları ve Papa Sotiri nâm râhibler mezbûr tevârihlerden şöyle beyân ederler ki tûfân-ı Nuh aleyhisselâmdan evvel Atina diyârına (8b) benî-âdemden kimesne sâkin olduğun erbâb-ı tevârihden kimesnenin ma'lûmu değildir ve ba'de tûfân-ı Nuh aleyhisselâm şöyle takrîr u beyân ederler ki evlâd-ı Behiyyullah`dan Sâm ve Hâm ve Yâfes kalub kül-

liyen Arab ve Acem ve kavm-i Ad ve kavm-i Semûd ve ehl-i Fâris bi'l-cümle Sâm`dan tenâsül etmiştir ve taife-i Zengi ve siyahlar ve Fir`avn Hâm neslinden tenâsül etmiştir ve taife-i Rum ve Harzec ve Türk ve Yecûc ve Mecûc ve Yunan bi'l-cümle Yâfes evlâdından tenâsül etmiştir ve ba`de`t-tûfân Yâfes evlâdından Rûmîler Atina diyârına gelüb tavattun etmiştir ve bu mezkûr tarihlerden tercüme olunduğundan anlara teba`iyyet ile seneler bi-husbân-i şemsiyye ta`dâd olunmuşdur ve mezkûr târihler beyânı üzre mehbit-i Adem `aleyhisselâmdan Nuh `aleyhisselâma gelince iki bin iki yüz kırk üç senesine mürûr etmiştir. Ve Atina diyârına tavattun iden Rumlar birer ve ikişer gelüb perâkende karyelere cem` ba`dehû Hâm evladlarından Mısır tarafından nice adamlar dahi gelüb cem` oldular ve böyle perâkende (9a) karyeler ba`de`t-tûfân valisiz bin üç yüz sene sâkin olmuşlardır ve ba`dehû Mısır tarafından Hâm evladlarından hicret eden tâ`ifeden Çakrupu nâmında cümle ma`rifetiyle bir kimseyi vali ittihaz eylediler ve icrâsı iktizâ iden hudûd ve ahkâmı icrâya istiklâl verdiler ve ebu'l-beşer Safiyyullah`dan mezbûr Çakrupu`ya gelince üç bin beş yüz kırk üç sene mürûr etmiştir ve hükemâ`-ı Rûmdan Cezrinyo ve Roma hükemâsından Cicerona dahi ittifakıyla şöyle rivâyet ederler ki tûfândan sonra cümle âlem-i tevâ`if ölüb her bir diyârda müstakil birer vali hükmederdi ve tûfândan mukaddem olan bağ u bahçe ve zirâ`at ve elbise ve sâ`ir levâzım-ı insan fâni olmağla Atina`ya cem` olan kavm-i mezkûrâtı ol diyâra îcad ve ibtidâ cem` etmiştir ve diyâr-ı mezkûrun âb u havası letâfetinden daima ahâlisi ten-dürüst ve emrâz-ı muhtelifeden mâsun olub tenâsül ve evlâd-ı ensâblardan ziyâde olub mahatt u alâ havfindan âhar diyâra hicret ederlerdi (9b) hatta Anadolu cânibinden ol kavmden on iki şehir cem` olmuşdur. Hâliyen İzmir şehri mezbûr şehirlerdendir ve gayri diyârlara düşman zuhûr eylese Atina`dan istimdâd olunurdu velâkin Atina`ya zuhûr ettikde kendü askeri kifâyet edüb âhar diyârdan istimdâda muhtâc olmazlardı ve Atina diyârına âhar diyârdan gelüb içinde sâkin olmuş muhâcir bulunmazdı ol ecilden Atina ahâlisi ancak yerlü ta`biri bize mâsadakdır deyü iddia` ederlerdi ve bu da`vâlarına `alâmet olmak için altından ve gümüşten ve bakırdan ve perçinden her biri birer ağustos böceği tasvirin dürüp saçlarına ricâl ü nisvânı sarkıtlırlardı. Ağustos böceği tevellüd eylediği yerde fevt olub diri iken mekânın kimseye vermediği gibi kezâlik kavm-i mezkûr dahi mekânların âhara vermezlerdi. Ve bir gün Atina ahâlisi bir yere cem` olub dediler ki rûy-ı `arzda olan cemi` diyârların ismi olub bizim diyârımızın ismi olmamak münâsib (10a) değildir hemân biz dahi diyârımıza bir isim tesmiye idelim deyüb ve her biri birer isim söylediler ve beyenlerinde vâfir ihtilâf vâkı` oldu ittifâk böyle münâsib gördiler ki içlerinde iki adamı tercih eylediler ve ol iki adamı meclisle-

rinden taşra irsâl eylediler ve dediler ki taşrada her ne görürseniz bir eyüce zabt edüb bize haber veresiz ol haber verdiğiniz kelimâtın birini biz dahi tercih edüb diyârımıza isim tesmiye edelim mezbûrlar taşrada gezüb ve ba'dehû gelüb şöyle haber verdiler ki evvel gelen ben bir çeşme ve bir at gördüm ve sonra gelen dedi ki ben bir zeytun ağacı gördüm kavm-i mezkûr görülen şeylerin işâret ve delâletleri ne olduğun fehm edemeyüb velakin Rumeli'nde (...) karîb Salona nam kasabada bir deyr olub ve cemî' Rum ahalisi 'avâkib u evâhir olacak müşkülâtlarını mesfûr kâhinlerden istihbâr ederlerdi kezâlik Atina'ya isim ahvâlini biz dahi mezbûr kâhinlere arz edelim vâkı'an öyle eylediler.